

V

ДА ЛИ СУ ПОСТОЈАЛЕ У СТУДЕНИЦИ ЦРКВЕ СВ. ЈОВАНА ПРЕТЕЧЕ, СВ. ДИМИТРИЈА, СВ. ЂОРЂА И БОГОРОДИЦЕ ОДИГИТРИЈЕ ?

На студеничком бакрорезу из 1733 године насликане су, у манастирском кругу, осим Богородичине цркве са Радослављевом припратом, Краљеве цркве и св. Николе, још и цркве: св. Јована Претече, која се налази између Краљеве и св. Николе; цркве св. Димитрија и св. Георгија, које су источно од Богородичине уз манастирске зидове и црква Богородице Одигитрије, североисточно од Богородичине (сл. 3). Објављујући у својој монографији овај бакрорез, др. Петковић је нарочито нагласио његов значај за изглед Студенице овога времена и поименце навео и ове цркве. Међутим, до сада није било проверено да ли су оне заиста и постојале, па нисмо знали ни ко их је и када зидао, нити каквог су облика биле.

Проналаском остатака некадање трпезарије, студенички бакрорез је показао да су чак и они објекти за које се сматрало да су посве фантастични, постојали, па је тим пре било места веровању да су и ове мале цркве некада постојале. Истраживања, извршена у томе правцу 1954 године, дала су извесне резултате. Црква св. Јована Претече је пронађена (бр. 9 сл. 4).

Црква св. Јована Претече означена је на бакрорезу словом К и изнад ње налази се насликан св. Јован, што треба да значи да је она њему и посвећена (сл. 109). Међутим, у накнадном, додатом тексту бакрореза, словом К је означена црква Благовештења Пресвете Богородице, а црква св.

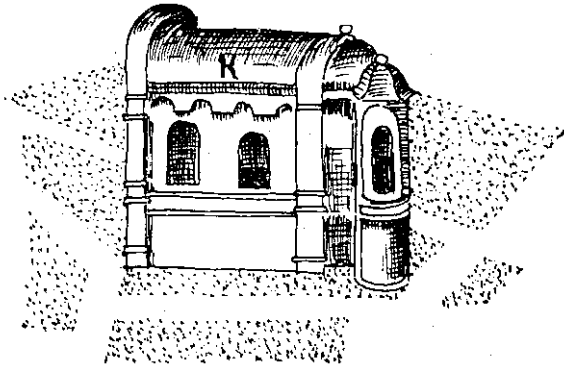
Јована Претече са словом В. На бакрорезу, пак, не постоји ниједна црква означена словом В.

Трагајући за овом црквом пронађени су нени остаци тачно на месту између Краљеве цркве и цркве св. Николе. Она је била потпуно срушена и сва њена унутрашњост испуњена шуптом и то највише фреско-малтером и ћерамидом. Слојеви су били испревртани, те је очигледно да је њен камен извађен и употребљен, а малтер спао и остао на месту. При откопавању је нађено неколико мермерних фрагмената који не припадају овој цркви. (О њима је било више говора при опису фрагмената). Нешто остатака гаражи и угљена указује на могућност да је црква била спаљена. Од зидова су остали углавном темељи и око 0,50 м. зида на западној страни, а само 0,20 м. на источној (сл. 110, 111).

Земљиште на коме се црква налазила било је у паду, ниже од Краљеве цркве, а више од цркве св. Николе. Под цркве је био нижи од нивоа терена за око 0,45 м., те се у њу силазило преко два степеника. Данас је улаз засут за још око 0,45 м.

Црква је била оријентисана исток-запад са улазом на западној и апсидом на источној страни. Оријентација је извршена више према Богородичиној цркви, а мање према цркви св. Николе, која је оријентисана више ка североисточној страни.

Темељи цркве озидани су обичним ломљеним и притесаним каменом без нарочитог

Сл. 109. — Детаљ цркве св. Јована Претече са бакрореза из 1733 године

лица и заливени су кречним малтером. Осим кречњака има и пешчара. Са унутрашње стране темељи су се ширили одмах испод патоса за око 0,20 м, а спуштали су се у дубину 0,90 м.

Остаци зидова су били у врло рђавом стању. Они су од обичног ломљеног и притесаног камена. Има ситнијих и крупнијих комада. Дебљина зидова је 0,75—0,80 м. Одмах изнад темеља кроз зид је провучен дрвени серклаж-сантрач пресека 0,22x0,26 м. Због овог иструелог серклажа, постављеног на рђаво место, зидови су били јако ослабљени.

Ширина врата је била 0,95 м. Прозори су били вероватно на подужним странама, као и код цркве св. Николе. Судаћи према бакрорезу, на јужној страни су се налазила

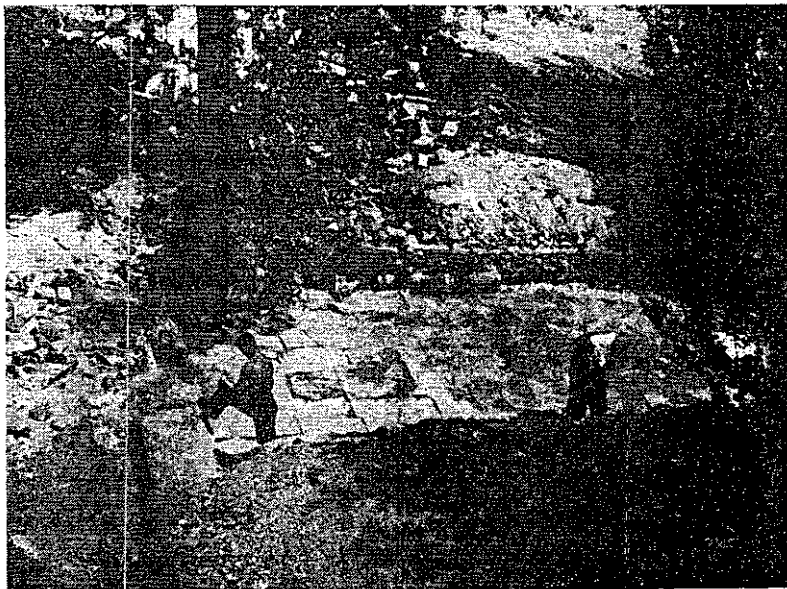
два прозора, али то не мора да буде тачно, јер су на цркви св. Николе насликана три, мада их има само два.

Прозори су били застакљени округлим окнима поврнута обода, а пречник им није могао бити већи од 20—25 см. Стакло је имало дебљину 2—3 мм. и било је разнобојно: највише жуто и зелено. Остаци прозорског стакла пронађени су при откопавању.

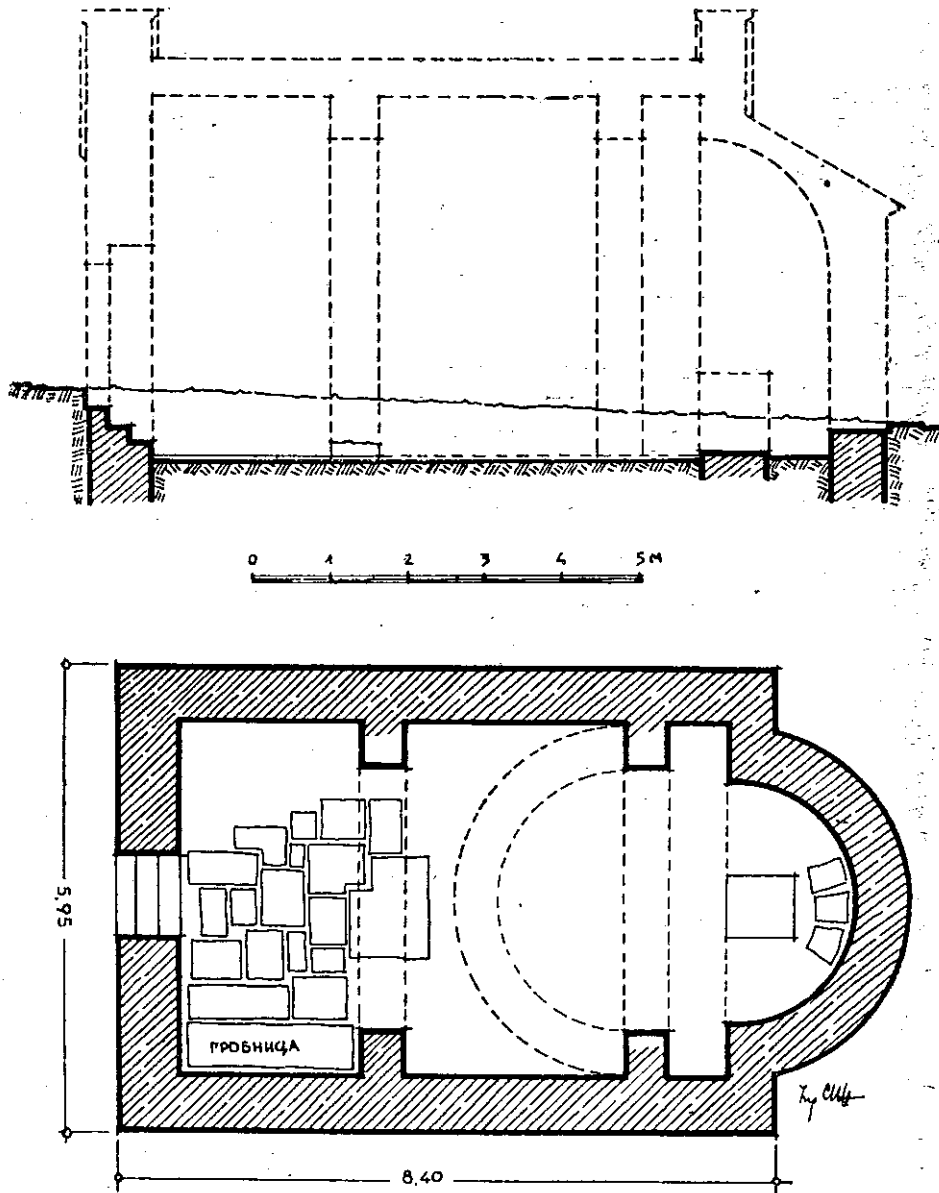
Патос цркве био је израђен од мермерних плоча разне величине, квадратног или правоугаоног облика. Под се није сачувао цео, већ само једна трећина и то према западној страни и три плоче у апсиди. Камене плоче су биле утопљене у кречни малтер, а на местима са којих су дигнуте остали су отисци у малтеру.

Одмах десно од улаза, уз јужну страну, налазила се гробница. Била је покривена великом каменом плочом 2,0x0,63x0,15 м. На плочи није било никаквог натписа. Гробница је очишћена, али осим костура није нађено ништа друго.

По својој архитектури ова црква је била врло слична, скоро истоветна, цркви св. Николе, што се види и по откопаној основи (сл. 110), а и по изгледу на бакрорезу (сл. 109). То је једнобродна грађевина, вероватно пресведена полуобличастим сводом, ојачаним са два лука ослоњена на пиластре уз бочне зидове. Апсида јој је била полукружна и споља и изнутра. За проскомидију и ђаконикон постојале су вероватно мале нише. Судаћи по бакрорезу и ова

Сл. 110. — Откопани остаци цркве св. Јована Претече у Студеници

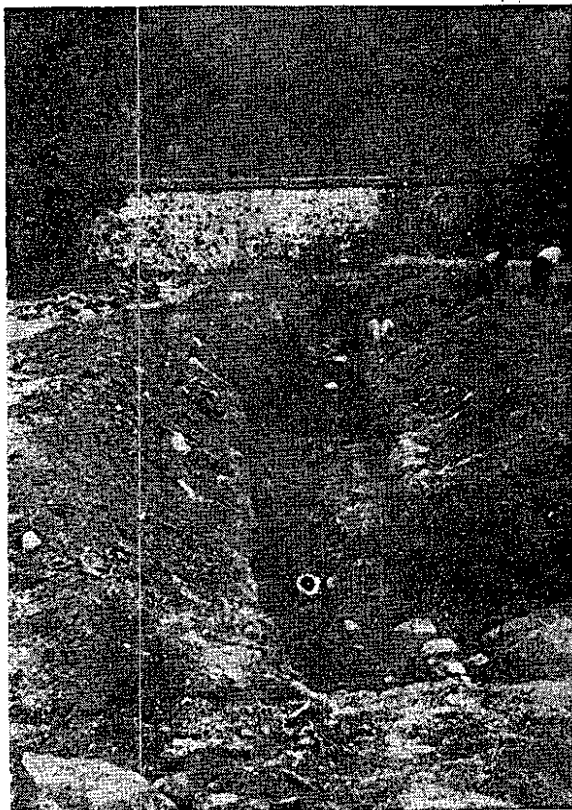
Сл. 111. — Основа и подужни пресек цркве св. Јована Претече у Студеници

црква је имала уздигнуте калкане, као и црква св. Николе, а бочне стране биле су јој украшене испод венца још и аркадицима. На бочним спољним странама била су још два пиластра, који нису пронађени при откопавању због расутих зидова. На бакорезу се виде још и две хоризонталне траке које би могле да означе два реда видљивих опека.

Унутрашњост цркве је била живописана. Од тога живописа остало је на зидовима само мало и то на соклу до патоса као и доста разних безначајних комада који су у виду шута испуњавали читаву унутраш-

њост руине. На соклу су имитиране камене плоче у љубичастој и плавој боји. До самога патоса била је трака црвене цинобер боје, по којој су рађене шаре, сасвим слободно, бордо бојом. Од фрагмената није могло ништа нарочито да се састави. Фрескомалтер фрагмената, боје, орнаментика, и неколико слова која су остала на њима, као и рђав начин зидања, не указује на велику старост овога објекта. Грађен је најраније у XVI или XVII веку.

Испитивања у погледу постојања осталих трију цркава — св. Димитрија, св. Ђорђа и Богородице Одигитрије — дала су нега-

Сл. 112. — Темељни зид великог старог порушеног
конака у дворишту манастира Студенице северо-
источно од Богородичине цркве

Сл. 113. — Темељни зид мање зграде у дворишту
манастира Студенице северно од Богородичине
цркве

тивне резултате. Сондажом по манастирском дворишту, са источне и северне стране, није ништа пронађено. Но, тиме се не би могло да тврди да оне нису ни постојале. Напротив проналазак цркве св. Јована Претече указује на супротну могућност. Вероватно је да се њихови остаци још увек налазе затрпани у дворишту манастира Студенице. Но постоји и вероватноћа да су сасвим уништени. На неточном делу манастирског круга обрађивана је башта још од 1733 године (сл. 3). Та башта је касније проширена. У најновије време, према источној страни Богородичине цркве, била је подигнута зграда за пчеланик (бр. 16 сл. 4). Вероватно да је после многих рушења објеката у овом делу манастира извршено избацивање шута и камена из баште и да је камен са раније порушених објеката употребљен за оправку манастирских зидова и зидање нових конака. Тако су можда ишчезли и последњи трагови ових трију цркава.

Али, ако нису откривени остаци ових цркава, пронађени су зидови других гра-

ђевина, које су такође постојале на простору баште. Тако је на северној страни од Богородичине цркве откопан, у врло рђавом стању (сл. 113) зид (сл. 4 бр. 26) од ломљеног камена с горњом површином за 0,40—0,80 м. испод земље. Лево и десно од њега нема никаквих градњи. Тај је зид можда, припадао ковачници, која је, према бакорезу, била ту у близини.

Други зид је откопан на североисточној страни дворишта, на удаљењу од оградног зида 5—10 м. (сл. 4 бр. 25). Дуг је 28,20 м., а дебео 1,10—1,35 м. Горња површина налази се на дубини од 1,0—1,30 м. (сл. 112). И он је од ломљеног камена. На северозападном крају је потпуно завршен, а од њега нису констатовани никакви попречни зидови. Као ћошник на завршеном крају имао је један мермерни фрагмент, који је првобитно служио као перваз неког прозора, јер има фалс и у њему избушене четири рупе од прозорских решетака. Намена овог дугог зида није јасна. Тако велика зграда са те стране није постојала 1733 године, јер као што је

већ раније показано, он није могао да припада трему Великих Ђелија, односно трпезарији. Овај мермерни фрагмент показује да је за грађење овог зида употребљаван стари материјал, што значи да је дизан тек после неких рушења у Студеници. Зато и није немогућно да је то зид неког конака подигнутог пре 1733 године.

Трећи зид откопан је одмах десно од главног улаза. То је темељ неке мање зграде, можда баш оне која се на бакорезу налази десно од главног улаза, али није у тексту обележена (сл. 3).

Међу значајне објекте који су се некада налазили у Студеници спада и један бунар (сл. 4 бр. 8). Откривен је 1954 године када и трем трпезарије. Грађен је на начин до сада потпуно непознат и непримењен код нас. Квадратног је облика са странама величине 0,80x0,80 м. Сазидан је на тај начин, што су зидови обложени насатичним каменом, мермерним плочама дебљине 5—7 см. и висине 46—48 см. Вертикалне ивице плоча су косо засечене, те се плоче опиру једна о другу. Бунар је очишћен до дубине од 3,0 м., јер је био сасвим засут. Даље чишћење је привремено прекинуто због наиласка воде.

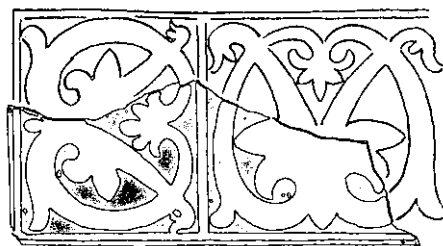
Бунар је један од објеката који се не налазе на бакорезу. Ово није случајност, јер су бакоресцу, 1733 године били познати сви, па чак и мали, објекти. Ово се може судити по једном ситном налазу. Наиме, на бакорезу се налази насликан чак и пирг

са сатом, који је позади Краљеве цркве (сл. 3). Он је обележен на бакорезу и у тексту словом Ч. Тај пирг је стварно постојао, јер су пронађени остаци каменог цифарника сунчаног сата (сл. 94) који потиче свакако са тог часовника. Фрагменти су били искоришћени, после рушења пирга, за степенике на улазу трпезарије пошто је ова већ била засута земљом. Бунар мора да је био давно засут, те га је бакорезац насликао на другом месту; тамо код воденице. С тога се може претпоставити, а нарочито по начину грађења, да је овај објекат врло стар, па можда и из Немањиног доба. За то би говорио и употребљени мермер.

КОНЗЕРВАТОРСКИ РАДОВИ НА ЦРКВИ СВ. ЈОВАНА ПРЕТЕЧЕ

Остаци зидова ове цркве били су у врло рђавом стању. Пошто су откопани, зидови су очишћени, плумбирани и делом назидани до површине земље. Горња површина је покривена каменим плочама. Унутрашњост цркве поново је засута, јер је ту земљиште нагнуто, те би се вода скупљала. То је и главни разлог што је изабран овај начин заштите зидова.

Разни зидови који су пронађени приликом сондирања дворишта само су снимљени; место где се налазе унето је у ситуацију манастира, па су поново затрпани.

Сл. 114. — Реконструкција орнаментa са комада пронађеног у трпезарији манастира Студенице